

Висновки. Авторами окремих публікацій у періодиці виділяються позитивні і негативні наслідки еміграції. Але, очевидно, усі позитиви переважаються одним негативом: по суті соціальною втратою цілого покоління людей кінця ХХ – початку ХХІ століття. Процеси міграції населення завжди існують і робитимуть на суспільство певний вплив. Міграція може стати і благом, і злом, врятувати економіку країни або призвести до соціального вибуху [11, с. 201]. На нашу скромну думку, сучасне українське суспільство, на жаль, іде другим шляхом – негативним. Тому головним завданням сьогодні є зведення до мінімуму процесів трудової міграції, особливо нелегальної, і тих негативних тенденцій, явищ і наслідків, які вона спричиняє.

Література:

1. Вишнеvsька О.А. Нелегальна зовнішня міграція як об'єкт державного регулювання / О.А. Вишнеvsька // Статистика України – 2008 - № 1 – с. 87 – 91.
2. Герасименко Г.В., Позняк О.В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України / Г.В. Герасименко, О.В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 1. – С. 51.
3. Дмитренко Г.А. Стратегічний конструктивізм дослідження чинників масової еміграції населення у суверенній Україні / Г.А. Дмитренко // Демографія та соціальна політика. – №1. – 2009. – С. 80-87.
4. Зовнішня трудова міграція населення України. – Київ: ДП „Інформаційно-аналітичне агентство”. – 2009. – 120 с.
5. Ляш Ольга. Негативні наслідки міжнародної міграції людських ресурсів за умови формування в Україні зони вільної торгівлі / Ольга. Ляш // Журнал європейської економіки – 2009 - №1 – с. 50 -59.
6. Кирчів А. Трудова міграція і національна безпека України . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ji-magazine.lviv.ua
7. Мамонова В.В., Дериглазов І.Є. Сучасна міграційна політика України: вплив на соціально – економічний розвиток регіону // В.В. Мамонова, І.Є. Дериглазов / Регіональна економіка – 2009 – №2 – С. 149 – 158.
8. Нижик В.М., Найдюк А.С. Аналіз теоретичних основ формування трудової міграції населення / В.М. Нижик, А.С. Найдюк // Вісник Хмельницького національного університету – 2009 – №5 – С. 253 – 256.
9. Петрова Т. Стан та проблеми регулювання зовнішніх трудових міграцій в Україні / Т. Петрова // Україна: аспекти праці – 2009 - №3 – С. 37 – 44.
10. Селешук Г. Деякі аспекти правового регулювання міграційних процесів в Україні та Європейському Союзі / Г. Селешук // На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції. – Львів, - 2009. – С. 112.
11. Технология социальной работы / Под ред. И.Г. Зайнышева. – М.: ВЛАДОС, 2002. – 204 с.
12. Шевченко А. За длинным евро / А. Шевченко // Кореспонден. – 2005. – № 10 (149). – С. 42-43.

Марченко Юрій Васильович,

докторант Національного інституту стратегічних досліджень при президентові України

УДК 323.2 (477+479.22)

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В НЕДЕМОКРАТИЧНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Розглядаються особливості соціально-політичних моделей формування безпеки підприємництва в авторитарних і тоталітарних політичних системах. Аналізується специфіка проявів підприємництва в недемократичних режимах.

Ключові слова: *тоталітаризм, авторитаризм, автократія, підприємництво, бізнес, демократія, громадянське суспільство.*

Рассматриваются особенности социально-политических моделей формирования безопасности предпринимательства в авторитарных и тоталитарных политических системах. Анализируется специфика проявлений предпринимательства в недемократических режимах.

Ключевые слова: *тоталитаризм, авторитаризм, автократия, предпринимательство, бизнес, демократия, гражданское общество.*

The features of socio-political models of forming of an enterprise safety in the authoritarian and totalitarian political systems are examined. The specific of displays of an enterprise in the undemocratic modes is analysed.

Keywords: *totalitarianism, authoritarianism, avtokratiya, enterprise, business, democracy, civil society.*

Як відомо, однією із суттєвих рис сучасного політичного життя є трансформація недемократичних політичних режимів та перехід їх на демократичні засади функціонування. Це визначає цікавість до проблеми становлення та розвитку демократичних суспільств. Дане питання постійно привертає увагу науковців різних соціогуманітарних галузей – демократизація політичних систем та державного управління сьогодні постає вже не просто рисою, а глобальною тенденцією світового суспільного розвитку.

З одного боку, в сучасних демократичних країнах одним із загальноновизнаних елементів демократії є функціонування вільного бізнесу та ініціативного підприємництва. Розгляд соціального феномену підприємництва та бізнесу постає ключовим аспектом дослідження демократій, адже він може об'єктивно розглядатись як вища міра прояву громадянської ініціативи, що виступають провідним фактором становлення та розвитку громадянського суспільства – основного компонента, ядра демократичної системи, рушія демократичної модернізації та трансформацій. Відчуваючи постійні впливи політичної системи та зворотно обумовлюючи її як інститут громадянського суспільства, підприємництво виступає впливовим чинником у формуванні демократичної політичної системи та розбудови демократичної держави.

З іншого боку, дослідження демократії як політичного явища та режиму, а також самого демократичного процесу частіше за все розкриваються в контексті їх порівняння з явищем авторитаризму та тоталітаризму.

Так, постає питання: якщо стверджувати, що більшість сучасних держав або мають вже сталі та сформовані демократичні політичні системи, або ж стоять на шляху їх розбудови, а тоталітаризм, як правило, описується в минулому часі, чи не є він чимось архаїчним, вартим дослідження суто з порівняльної історико-політологічної точки зору, таким, що майже не присутній, а тим паче не популярний та неефективний в сучасних політичних практиках?

Як зазначає П.Шляхтун, трансформація політичних режимів може відбуватися як у напрямі переходу від тоталітаризму та авторитаризму до демократії, так і у зворотному напрямку. Навіть країни з розвиненими демократичними механізмами здійснення державної влади, високим рівнем політичної культури населення, давніми демократичними традиціями не застраховані від проявів авторитаризму та тотального впливу держави на суспільні процеси. *Авторитаризм іманентно притаманний будь-якій політичній владі, яка постійно виявляє тенденцію до розширення своїх повноважень і встановлення тотального контролю над суспільством [7]. З іншого боку, держава як політичне утворення завжди прагне стати тотальною, абсолютною (курс. авт.).*

Найчіткіше ця тенденція проявляється у діях виконавчої влади, в розпорядженні якої перебувають матеріальні, фінансові, силові, інформаційні засоби владного впливу на суспільство, механізми забезпечення безпеки і підприємництва, і інших феноменів громадської самоорганізації. Президентська і змішана форми правління взагалі тяжіють до авторитаризму обраного на загальних виборах глави держави, в руках якого зосереджуються значні повноваження, особливо у сфері виконавчої влади. Навіть у республіках з парламентарною формою правління, але позапарламентською системою обрання президента (Австрія, Ірландія, Фінляндія) його роль є досить вагомою і потенційно може зростати аж до перетворення в особисту диктатуру, прикладом чого можуть слугувати деякі президенти Фінляндії. Демократія не дається раз і назавжди.

Громадянське суспільство має постійно функціонувати, захищатися від зазіхань держави на його інтереси і боротися за контроль над нею [3;7].

Сучасні трансформаційні суспільства, що стоять на шляху демократичної модернізації, в своїй переважній більшості в минулому ґрунтуються на політичних режимах тоталітарного характеру. В тій чи іншій мірі демократичний механізм кожного з них містить їх елементи та залишкові пережитки. Тоталітарні режими та їх характерні риси імманентно вплітаються в політичні системи молодих демократій, тож, є глибокою помилкою намагатись досліджувати подібні демократії як просто недосконалі, неповні в «чистому» вигляді. Наскільки за таких умов може зберігатись стан відносної впорядкованості і ефективного функціонування інституту підприємництва - залежить не лише від сформованості самої системи забезпечення його безпеки (від конкурентів, недобросовісних партнерів, від владних суб'єктів тощо).

Очевидно, що з політичної практики тоталітаризм не зникає і сьогодні. А оскільки підприємництво та громадянське суспільство, визнання і дотримання прав і свобод громадян є ядром демократичного світобачення, необхідно визначити, яких рис набувають ці феномени за тоталітарних режимів, а також, яка соціально-політична модель формування безпеки підприємництва можлива за подібних умов. Цим визначається *актуальність* даної наукової розвідки, *метою* якої є виокремити характерні риси, перспективи та обмеження соціально-політичних моделей формування безпеки підприємництва в авторитарних і тоталітарних політичних системах.

Концептуальні основи економічної безпеки підприємства наявні в роботах таких науковців, як А.Беспалько, З.Варналій, Т.Васильців, А.Власков, В.Гапоненко, Л.Герасименко, З.Живко, А.Заїчковський, Т.Іванюта, І.Керницький, Е.Лібанова, П.Мельник, Л.Тарангул тощо. Аспекти розвитку та регулювання вітчизняного підприємництва розглядаються в роботах українських вчених-економістів Л.Безчасного, В.Бородюка, З.Варналія, В.Гейця, М.Долішнього, П.Єщенка, Т.Ковальчука, В.Кредісова, Ш.Лукінова, С.Мочерного, Ю.Ніколенка, В.Новікова, В.Рибалкіна, В.Савчука, В.Степаненка, О.Турчинова, В.Черняка, А.Чухна, А.Шегди та інших. Зарубіжні дослідники відповідно також зробили значний внесок у формування сучасних поглядів на підприємництво: М.Вебер, Р.Кантільйон, Ф.Котлер, М.Х.Мескон, Ж.-Б.Сей, А.Сміт, Ф.А.Хайек, Й.Шумпетер та інші [6].

Осмилення демократії, її сутнісних рис, специфіки, особливостей становлення демократичного режиму в державах здійснено в роботах Д.Растоу, Ф.Шміттера, Г.О'Доннелла, Л.Уайтхеда, А.Пшеворського та інших, які вивчають особливості основних етапів становлення демократії та її інституціоналізації. Особливості демократичних режимів знайшли своє відображення в роботах зарубіжних авторів А.Бентлі, Дж.Беррі, Є.Вятра, М.Вебера, Дж.Голдмана, Р.Даля, К.Джанда, А.Лейхарта, С.Хантінгтона, Й.Шумпетер та інших, а також вітчизняних науковців О.Бабкіної, Т.Гладченко, І.Головка, В.Голоперова, В.Горбатенка, Н.Латигіної, О.Марчака, Ю.Шемчушенка й інших.

Тоталітаризм як соціальне явище та тоталітарні режими в їх історичному, соціальному, політичному аспектах репрезентовані наступним чином: класична теорія тоталітаризму – М.Бердяєв, К.Поппер, Б.Кроч, А.Дж.Тойнбі, С.Франк, які намагались переосмислити трагічні події європейської історії першої половини ХХ ст. в контексті загальноцивілізаційного розвитку людства; причини появи тоталітарних держав та специфіка їх внутрішнього устрою, проблема ідеологічної легітимації режиму та роль масового терору для функціонування суспільних структур – Ф.Боркенау, К.Фрідріх, Зб.Бжезінський, К.Мангейм, Дж.Талмон, Е.Нольтке, К.Брахер, Р.Арон, М.Функе, Л.Шапіро, М.Кертис, Дж.Сарторі, Г.Алмонд і Б.Пауел; загальноцивілізаційний підхід до тоталітаризму – Б.Мур і К.Вітфогель а також його ліберально-економічне тлумачення – Л. фон Мізес, Ф. фон Хайек і М.Фрідман. Також варто зауважити на дотичні роботи, що стосуються психолого-соціологічного розуміння масового суспільства В.Корнхаузера, Х.Арендт, Х.Ортеги-і-Гассета, Т.Адорно, Е.Фромма, В.Райха, Г.Маркузе [6,с.3].

Інший напрямок досліджень у цей час розвивався як ревізія і доповнення традиційних концепцій тоталітаризму, які виявилися помилковими і неадекватними реаліям сучасного

суспільно-політичного життя. Тут можна відзначити роботи Дж.Сарторі та С.Тормея, в яких ці автори критично проаналізували доробок західної політології з цього питання [6,с.3].

Викладаючи основний матеріал, спочатку маємо звернутись до розгляду характерних рис тоталітаризму та авторитаризму як соціально-політичних явищ, далі переходячи до їх впливу на формування певної соціально-політичної моделі системи безпеки підприємництва в контексті демократичних трансформацій тоталітаризму.

Як зазначає В.Розумюк, у сучасній політології не існує єдиної загальноприйнятої наукової теорії тоталітаризму, причому, незважаючи на довготривалу розробку цієї проблеми, дослідникам не вдалось навіть чітко визначитись з предметом дискусії, тож діаметрально протилежні відповіді на принципові питання щодо формоутворюючих і сутнісних рис призвели до антагоністичних розходжень у поглядах на це складне явище в суспільно-політичному житті соціуму – від повного заперечення самого факту його існування до надання йому всюдисутнього універсального позачасового характеру.

У процесі розвитку теорії тоталітаризму на Заході сформувалось кілька взаємодоповнюючих, а подекуди і взаємовиключаючих концепцій, в межах яких цей феномен інтерпретувався як «закрите суспільство» та особливо жорстока беззаконна авторитарна диктатура, що ґрунтується на сучасній технології і масовій легітимації, ототожнювався з соціалізмом, однопартійністю, терором і авторитаризмом, тлумачився як продукт ірраціональної психолого-характерологічної структури свідомості звичайного індивіда та «непродуктивних людських орієнтацій» в умовах народження масового суспільства [6,с.7-8]. Очевидно, що за такого розуміння сутності та ключових рис тоталітаризму не варто говорити про будь-яку модель формування безпеки підприємництва: дане явище просто унеможливуватиметься за подібної політичної організації.

Проте, втрата чіткості критеріїв оцінки і перетворення самого терміну на загальноживаний емоційно забарвлений негативний епітет зумовили перманентну кризу концепції тоталітаризму та її характеристики «швидше як метафори, ніж чіткої наукової теорії» та «додатку до холодної війни». А це означає, що для ґрунтовного аналізу соціально-політичної моделі безпеки підприємництва сьогодні варто розглядати тоталітаризм крізь призму інших сутнісних рис.

Попри абсолютизацію різними дослідниками окремих елементів тоталітарної системи (масовий терор, месіанська ідеологія, містичний харизматичний вождь тощо), неприпустимо зводити цей феномен до одного чинника, адже всі вони являють собою лише фрагменти надскладного комплексного суспільно-політичного явища. *Сутність тоталітарного феномену полягає у встановленні правлячою елітою диктаторського політичного режиму (одноособового чи колективного характеру) у поєднанні із створенням супердержавних структур, за допомогою яких влада прагне повністю контролювати все суспільне життя.* В цій системі державні структури перебирають на себе всі функції суспільства, а уряд прагне створити особливу соціально-політичну єдність – специфічну органічну спільноту [6,с.8]. За такої логіки в системі забезпечення безпеки підприємництва виокремлюється головний багато осібний суб'єкт – держава, її апарат; громадянський захист або самозахист навряд чи відповідатиме законодачій базі.

Із загально-теоретичної точки зору, у перекладі з пізньолатинської «*тоталітарний*» означає «такий, що відноситься до цілого» [4]. Зміст тоталітаризму обґрунтував ідеолог італійського фашизму Дж.Джентіле, який закликав до тотального підпорядкування людини державі і розчиненню індивіда в політичній історії, оскільки все людське і духовне втрачає свою цінність поза державою. Опоненти фашизму вживають термін «тоталітаризм» виключно в негативному розумінні – як протилежність демократії [8]. Сама ідея розчинення індивідуальної ініціативи та особистості в тотальній державній системі наштовхує на думку про суттєві обмеження, які накладатиме тоталітарна держава на сферу бізнесу. Адже підприємництво – це в першу чергу свобода вільної ініціативи і саме вона має зберігатись в рамках системи безпеки підприємництва, що неможливо за умов тоталітаризму.

З початку 50-х рр. з'являються роботи, присвячені політологічному і соціологічному аналізу тоталітарних режимів: дослідження Х.Арендт «Походження тоталітаризму», сумісна

монографія К.Фрідріха і З.Бжезинського «Тоталітарна диктатура і автократія». Концептуальна модель тоталітаризму, запропонована К.Фрідріхом і З.Бжезинським, найбільш популярна в політології містить шість його базових характеристик [8]: офіційна ідеологія, яка претендує на охоплення всіх аспектів людського існування і орієнтується на досягнення одвічних цілей; масова партія, яка зливається з державною бюрократичною організацією; монополія партії над ефективними засобами комунікації; концентрація в руках партії і держави всіх силових засобів; централізований контроль і керівництво економікою; істема терористичної поліцейської влади [2].

Саме ці ознаки тотальної держави і визначатимуть перешкоди, що стоять на шляху забезпечення безпеки підприємництва: пригніченість підприємницької свідомості, тотальний контроль держави над економічною сферою та надмірна її централізація, несприятливість нормативно-правового поля, відсутність можливості підприємців брати участь у формуванні законодавства, обмеженість діяльності інститутів громадянського суспільства, їх фіктивність та повна підпорядкованість державі, відсутність якісної інформації, надлишковий вплив силових структур тощо.

Тоталітарна влада поширює контроль абсолютно на всі сторони життя людини. Як відзначила Х.Арендт, за тоталітаризму реалізується принцип: *«приватною особою залишається тільки той, хто спить»* [1]. Для тоталітаризму характерна загальна *етатизація* – держава-партія здійснює тотальний контроль над всіма сферами життєдіяльності суспільства в цілому, і окремого індивіда в тому числі. Утвердилося і більш коротке визначення тоталітаризму: *це замкнута система, в якій все – від виховання дітей до випуску продукції – контролюється з єдиного центру*. Цей принцип розповсюджуватиметься і на сферу підприємництва, суттєво визначаючи специфіку соціально-політичної моделі його безпеки.

Деякі відмінності у ставленні до феномену підприємництва та бізнесу можна виділити, виходячи з розрізнення «лівих» і «правих» форм тоталітаризму. Вони відрізняються характером ідеологій (фашизм, націонал-соціалізм – «праві», комунізм – «ліві») та завданнями, які ставлять перед масами партії-гегемони. Тут в якості ідеологічних завдань і досягнення «народного капіталізму», і завоювання світового панування або побудова комуністичного суспільства, і світова революція. Є й інша відмінність, адже лівий тоталітаризм був більше «добудований»: партія володіла монополією не тільки на політичну, але й на економічну владу, що проявилось в повній або частковій ліквідації приватної власності, зосередженні в руках держави основних засобів виробництва, ліквідації ринку. В праворадикальних режимах збереглася свобода підприємництва, однак це не виключало прямого та безпосереднього державного втручання в економічну сферу, підпорядкування її завданням воєнного виробництва, централізованого розподілення робочої сили. Окрім того, деякі політологи схильні виділяти третю, *теократичну* форму тоталітаризму, де гегемоном, який претендує на вирішення питань щодо безпеки підприємництва, постає не партія, а церква [8].

Варто зауважити і на тісний зв'язок з авторитаризмом, який (від лат. *auctor* засновник, творець і *auctoritas* – думка, рішення, право) розуміється як режим, зміст управління при якому полягає в концентрації влади в руках одного або кількох лідерів, які не приділяють уваги досягненню суспільної згоди стосовно легітимності їх влади. Соціально-політична модель безпеки підприємництва за авторитарного режиму набуватиме інших рис, які ґрунтуватимуться на сутнісних відмінностях між цими двома політичними режимами.

Хоча *тоталітаризм інколи розглядається як крайня форма авторитарного режиму*, проте наявність деяких спільних рис (свавілля лідерів, значний репресивний апарат, обмеження прав людини, використання сили при вирішенні конфліктних ситуацій, відсутність реального поділу влади, формально вільний характер виборів у законодавчі органи, відсутність альтернативності) не дає підстав для їх ототожнення (див. табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності тоталітаризму та авторитаризму в контексті питання безпеки підприємництва

Тоталітаризм	Авторитаризм
Повна заборона будь-яких елементів суспільно-політичного та соціально-економічного плюралізму	Обмежений суспільно-політичний та соціально-економічний плюралізм
Партія-гегемон монополізує державну влади	Сама держава є домінантою та за потеби створює під себе «партію влади»
Особлива роль ідеології, що виступає механізмом консолідації суспільства, забезпечує легітимацію політичного режиму та утопічних завдань.	Певна розроблена ідеологічна доктрина цілком може бути відсутня, інструментом консолідації виступає релігія, національна ідея, традиції.
Потребує легітимації влади.	Байдужий до легітимації влади.
Спирається на широку підтримку народу	Не звертається до інтенсивної мобілізації мас
Характерний культ харизматичного вождя (спирається на лідера)	Провідна ролі політичної еліти (спирається на бюрократію)
Політизація мас	Деполітизація мас
Прагне встановити тотальний контроль над усіма сферами життя	Не намагається встановити тотальний контроль над усіма сферами життя
Заперечує автономність особистості і суспільства у будь-яких сферах; унеможливує законні вільні ринкові відносини в економіці, приватне підприємництво, що суттєво уповільнює темпи економічного зростання	Зберігає автономність особистості і суспільства у неполітичних сферах; допускає, як правило, вільні ринкові відносини в економіці, заохочуючи приватне підприємництво, подекуди демонструє високі темпи економічного росту.

Таким чином, сучасні авторитарні режими можуть мати деякі риси перехідного режиму – займати проміжне становище між демократією і тоталітаризмом. Вони володіють більшими шансами, ніж тоталітаризм, для формування реальної системи безпеки підприємництва. Тут існує потенціал для політичної самоорганізації громадянського суспільства, тому що вже проявляються незалежні від держави економічні інтереси, на основі яких можуть сформуватися політичні інтереси. При переході від тоталітаризму до демократії необхідні не тільки політичні реформи, але й комплексні економічні, що вимагає створення інститутів ринкової економіки, реформи власності і формування на цій основі нових соціальних верств [8].

Відмінності між авторитаризмом і тоталітаризмом дають підстави обґрунтувати можливість розрізнення соціально-політичних моделей формування безпеки підприємництва. Відповідно до класифікації Г.Алмонда за рівнем демократичності та особливостями суспільного виробництва дане суспільство тоталітарного та авторитарного політичного режиму може характеризуватись як доіндустріальне або частково індустріальне (авторитарне) та власне тоталітарне.

Доіндустріальні та частково індустріальні моделі характеризуються змішаною політичною культурою, в якій наявні різні види несучасних зразків, слабкою диференціацією політичних ролей, олігархічним характером політичної еліти, слабкою політичною стабільністю, інтеграцією суспільства через примус, що веде до концентрації влади в руках вузької групи осіб і відповідно *демонструють авторитарну політичну систему*.

В її рамках можлива реалізація моделі формування безпеки підприємництва, що умовно може бути названа *олігархічною або монопольною*. Для неї буде характерною концентрація законотворчої ініціативи в межах олігархічної політичної еліти, що унеможливить участь громадськості у формуванні державної політики в сфері підприємництва та бізнесу, формальний характер або відсутність ґрунтовних правових норм, що захищали б інтереси підприємництва, їх односторонній характер, спрямований в бік забезпечення інтересів правлячої верхівки, відсутність

реальної можливості проявляти підприємницьку ініціативу у більшості пересічних громадян та пасивність населення, формальне функціонування соціальних інститутів щодо реалізації політики держави в сфері забезпечення безпеки підприємництва. Буде спостерігатись суттєва тінізація підприємницької діяльності та низький рівень її легалізації.

Тоталітарні політичні системи передбачають домінування тоталітарної свідомості в політичній культурі та примусового типу політичної активності, практичну відсутність диференціації політичних ролей, громадських об'єднань, однопартійну систему, орієнтовану на пріоритет певних колективних цінностей, політичною стабільністю, що забезпечується дуже високим рівнем соціального контролю. В рамках тоталітарної політичної системи модель формування системи безпеки підприємництва буде найбільш неідеальною. *Умовно її можна назвати автократичною.*

Так, за даної соціально-політичної моделі буде повністю відсутня участь громадськості у формуванні правових норм регулювання підприємницької діяльності, а в залежності від специфіки загальнодержавної ідеології, можуть бути відсутніми і самі ці норми, пріоритет колективних цінностей практично унеможливить формування такого соціального феномену, як підприємництво, що завжди орієнтований на реалізацію приватного інтересу, високий рівень соціального контролю пригнічуватиме підприємницьку ініціативу, слабка диференціація політичних ролей обумовить відсутність збалансованої системи соціальних інститутів щодо реалізації політики держави в сфері підтримки підприємництва та їх узгодженої взаємодії тощо. Буде спостерігатись тотальна тінізація підприємницької діяльності.

Таким чином, якщо критерієм оцінки ефективності соціально-політичної моделі безпеки підприємництва обрати міру захищеності та можливості вільної реалізації підприємницької ініціативи, маємо зауважити, що ефективність олігархічної моделі формування системи безпеки підприємництва буде нижчою за демократичну та ліберальну моделі (описані в попередніх розвідках автора), проте суттєво вищою за автократичну, що формується за тоталітарного політичного режиму. В автократичній (тоталітарній) моделі майже взагалі відсутня можливість формування безпеки підприємництва, оскільки воно, не зникаючи з практики, набирає «тіньової», нелегальної форми.

Проте, обидві моделі міститимуть однакові гальмуючі чинники формування моделі безпеки підприємництва, що проявлятимуться в економічній сфері різною мірою та з різною інтенсивністю:

- неупорядкованість відносин власності;
- вузькість ринків збуту;
- нерозвиненість ринкової інфраструктури та збутової інфраструктури підприємств;
- нерозвиненість конкурентного середовища та недоброчесна конкуренція;
- криза платежів;
- нестача власних обігових коштів та низька доступність кредитних ресурсів;
- дефіцит інвестиційних ресурсів, відсутність мотивації до підприємницької та інноваційної діяльності;
- недостатня професійна кваліфікація індивідуальних підприємців, а також керівництва підприємств, фахівців з фінансового забезпечення, організації виробництва і збуту;
- відсутність економічного механізму поєднання інтересів держави і підприємців, слабка взаємодія державних і підприємницьких структур;
- дефіцит вірогідної ділової інформації для прийняття стратегічних рішень на мікро- та макрорівні [5].

Дана наукова розвідка та висновки, отримані в її результаті обумовлюють такі перспективні напрямки подальших досліджень соціально-політичних моделей формування системи безпеки підприємництва: особливості формування «тіньової» моделі існування підприємницької ініціативи за умов тоталітарного режиму; її характерні риси та взаємодія з державною владою як форми прояву громадянського суспільства; особливості нігілістичних настроїв даного середовища як характерних ознак деструктивних процесів, що нагнітаються в бізнесовій сфері за таких умов

беззаперечно постають перспективами подальших досліджень. Також, в якості подальших перспективних досліджень варто зауважити на аналіз існуючої соціально-політичної моделі безпеки підприємництва у вітчизняному суспільстві, що сформувалась за умов непродуктивного формування демократичних інститутів та затягнутого відмирання елементів тоталітарного ладу.

Література:

1. Арендт Х. Истоки тоталитаризма / Х. Арендт. – М.: Центрком, 1996. – 672 с.
2. Бжезинский Зб. Тоталитарная диктатура и автократия / Бжезинский Зб., Фридрих К. – М.: История и политика, 2007. – 438 с.
3. Вятр Е. Трансформация тоталитарных и авторитарных режимов в современные демократии / Е. Вятр // Лекции по политологии: В 2 т. – Таллинн, 1991. – Т. 1. – С. 73-83.
4. Джилас М. Лицо тоталитаризма [Електронний ресурс] / Милован Джилас. — М.: Новости, 1992. – Режим доступа: http://krotov.info/lib_sec/05_d/zhil/as_00.htm
5. Жаліло Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика. Монографія. [Електронний ресурс] / Я. Жаліло. – К.: НІСД, 2003.- 368 с. – Режим доступа: <http://www.info-library.com.ua/books-text-1485.html>
6. Розумюк В.М. Тоталітарна держава: еволюція політичних режимів у міжнародному контексті: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец.: 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / В.М. Розумюк. – К., 2001. – 17 с.
7. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки) [Електронний ресурс] / Шляхтун П.П. – К.: Либідь, 2002.- 576 с. – Режим доступа: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1964.html>
8. Юрій М.Ф. Політологія: підручник [Електронний ресурс] / М.Ф. Юрій. – Режим доступа: http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/part3/702.htm.

*Семенець-Орлова Інна Андріївна,
аспірантка кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова*

УДК 323.364.42/.44

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Досліджено проблему визначення критеріїв аналізу результативності сімейної політики як окремого політичного напрямку державного управління.

Ключові слова: сімейна політика, критерії аналізу сімейної політики.

Исследовано проблему определения критериев анализа результативности семейной политики как отдельного политического направления в системе государственного управления.

Ключевые слова: семейная политика, критерии анализа семейной политики.

The problem of defining criteria for analyzing the effectiveness of family policy as a separate policy in public administration has been investigated in this article.

Keywords: family policy, criteria of analysis of family policy.

Беручи до уваги різноманітність інституціональних, культурних і політичних контекстів у розвинених країнах, необхідним постає дослідження різних механізмів, що можуть впливати на ефективність державної сімейної політики. На сучасному етапі у світовій та вітчизняній науковій літературі питання про чітко детерміновані критерії, за якими дається оцінка ефективності системи підтримки сімей досі є невирішеним і відкритим [10, р. 14]. Водночас, дана проблема була предметом дослідницько-пошукової роботи А.Вишневського, Г.Беккера, О.Кайлової,